

strukturer i grunden. Men när vi nu kommit så långt så slår "kvinnligheten" till: "inte ska väl jag... nej, det där begriper inte jag".

Pia Lundahl har däremot kopplat greppet på Butler i sin artikel och ger oss en klar genomgång av både *queer theory* och dikotomier. Just avsnittet om det sistnämnda borde beretts plats i inledningen eftersom det är så klagörande. Lundahl är en av de få som inbegriper en hierarkisk dimension hos dikotomier, något som för mig är själva poängen med att använda begreppet överhuvudtaget. Hon använder sedan sin genomgång för en kritik av konstruktivistiska analyser och visar hur de rymmer en rad antaganden som är tagna för givna när det gäller kön. Resonemanget påminner om vad Sven Åke Lindgren (efter Woolgar/Pawluch) kallat manipulering av ontologin i konstruktivistiska analyser: blinda fläckar eller fästpunkter ses som självklara medan andras definitioner av detta självklara ses som konstruktioner (Lindgren 1993).

Två andra bidrag som går på tvären och kritiserar dikotomisierandet från nya infallsvinklar är Tom O'Dells och Ella Johanssons texter. I artikeln "Svenskhetens dynamik. Att konfronera jaget och den Andre" visar O'Dell att svenskheten fortfarande är en het potatis inom etnologin. Han påpekar två viktiga saker. För det första, att använda Sverige som avgränsat geografiskt rum för en studie är en sak, men att särskilja de som bebod detta rum efter etnicitet utan motivering eller med motiveringen att det skulle krångla till saker och ting, är en helt annan sak. Som exempel anför han Eva Londos och Magnus Mörcks avhandlingar, där andra människor än infödda svenskar inte har tagits med i beräkningen. Det finns säkert tusen fler exempel att ta och det är inte utan att man själv känner sig lite träffad. Här vidrörs ett dilemma som Johansson tar upp i sin artikel: vare sig man utnämner eller förnekar skillnad i etniska termer så blir det fel. Hans andra poäng gäller hanterandet av själva svenskheten som nationell identitet. Som en reaktion på Åke Dauns studier om svenskhet kom forskning som skulle visa att svenskhet var en fråga om kulturella processer men *resultatet* blev förvillande likt Dauns: svenskar blev (genom kulturella processer) moderna, modesta, rationella och så vidare (*Försvenskningen av Sverige* av Ehn/Frykman/Löfgren får statuera exempel). Som motvikt om än inte som alternativ lyfter O'Dell fram andra svenskheter, som hippies eller raggares svenskhet, i en kritik av den grundläggande sorteringen i vi och de Andra.

Denna underliggande dikotomi kritiseras också indi-

rekt av Johansson när hon i en fascinerande narrativ analys visar hur forskning om etnicitet tenderar att bli antingen berättelser om likhet eller berättelser om skillnad. Antingen tar forskaren utgångspunkt i skillnad men landar analysen i likhet eller tvärtom. I det ena fallet blir slutsatsen att de andra i själva verket är väldigt lika oss, i det andra fallet att vi är lika annorlunda som de. Exemplet hon tar är hämtade från Lisbeth Sachs (1983) och Billy Ehn (1986). Johanssons sätt att framställa forskaren som historieberättare är pedagogiskt elegant och hennes analys är ett bra exempel på tillämpad reflexivitet och vetenskapskritik.

Avslutningsvis vill jag säga några lätt konspiratoriska ord om bokens disposition. Den indikerar att bokens första del (Miegel, Schoug och Stenberg) skulle vara "tyngst". Jag kan inte undkomma känslan av att dessa män ansett sig mest lämpade att ta de mer övergripande delarna. Men så blir det ändå i tillämpningen och analysen som det glittrar mest. Forskningsöversikter är trots allt inte så märkvärdiga, konsten ligger i genomförandet, i analysen och det egna tankearbetet.

Maria Andersson, Uppsala

Ljuva möten och ömma samtal. Om kärlek och vänskap på 1700-talet. Valborg Lindgärde och Elisabeth Mansén (red.). Atlantis, Stockholm 1999. 304 s., ill. ISBN 91-7486-038-0.

Tio forskare vid Lunds universitet och från skilda humanistiska ämnen har skrivit en rad uppsatser om kärlek och vänskap i det svenska 1700-talet. Tillsammans har författarna under en lång tid diskuterat dessa eviga teman på djupet och ur flera aspekter. De börjar i tidigt 1700-tal, då en mer harmonisk kärlekssyn tog herraväldet över 1600-talets militanta kärleksretorik och slutar på tröskeln till 1800-talet, då förnuftsval och kärlekskrav går upp i varandra. Vi är långt från medeltidens höviska kärlek, uppfunnen av trubadurerna, och det komplicerade kärleksbegreppet som föds mellan renässans och upplysning.

Artiklarna spänner över ett fångslande århundrade karaktäriserat av kriser, förhoppningar, vetenskap, förnuft, utveckling och framtidstro. Många hävdar att den moderna kärleken uppstod på 1700-talet, till och med att just skönlitteraturen skapade kärlek som nödvändig och frivillig grund för äktenskapet. Andra menar att kärlek alltid funnits. Otvivelaktigt förändrades synen

på kärlek, särskilt den äktenskapliga kärleken. Man började ta kärlek på allvar och individuella känslor konkurrerade alltmer med förnuft, börd och förmögenhet som grund för äktenskap. Författarna har hämtat stoff till sina resonemang om kärlek och vänskap i dikter om sorg, bröllopsglädje och erotik, i brunslitteratur, i tidningsdebatt, i konst och i encyklopediska artiklar.

Vänskap mellan män är ämnet för en intressant uppsats av idé- och lärdomshistorikern Sten Högnäs. Hans utgångspunkt är att kärlek, lusta och passion är komplicerade och svårkontrollerade känslor medan vänskapen går att behärska med klokhet. Det gåtfulla som utvecklas under 1700-talet är att den förnuftiga vänskapen mellan man och hustru hyllas som en sammanhållande kraft i äktenskapet och att vänskapens uttryck blir glödande och lidelsefullt. Högnäs visar hur vänskap är det favoriserade reviret för ”den hämningslösa känslökulten” och äktenskapet platsen för den legitima sexualiteten och en idyllisk, lugn vänskap.

Den spännande kärleken, otyglad erotik och häftig passion har en sekundär plats i denna kärleks- och vänskapsantologi, men anas i Christina Svenssons essä om skalden Leopolds *Erotiska Oder* (1786). Här beskrivs reaktioner på det laddade innehållet i samtida tidningsartiklar. Hon tar upp de mycket intressanta boktryckaränkorna som kunnigt och litterärt kompetenta lät sina röster höras i tidens allt större borgerliga offentlighet. En anonym insändare, kanske just en boktryckaränka, hade retat upp sig på Leopolds sista ode i sviten, ”De tre åldrarna”, som påstår att kvinnans ”värde och attraktionskraft minskar med tilltagande ålder” och ger hemska, fientliga beskrivningar av den åldrande kvinnan, föga inspirerande till kärlek eller vänskaplig ömhet.

Vänskap som leker med gränserna till kärlek och erotik har ett fritt spelrum på kurorterna. Idé- och lärdomshistorikern Elisabeth Mansén skriver inspirerat om den kodifierade och reglerade ideala kurortskulturen och dess koppling till vänskap och kärlek. Hon prövar tesen att vänskap passar kurortstillvaron bättre än kärlek. Hon granskar livet och människorna på kurorten utifrån olika vinklar och lyfter fram dess karaktär som en tillfällig frizon, utopi och sommarlek för en grupp privilegierade vänner och jämbördiga. Manséns intressanta analys av vänskapen i denna atmosfär av evig sommar och stilla harmoni visar att 1700-talets människosyn och hälsofokusering i kurortskulturen var mycket modern. Kurorten framställs som

ett alternativ till eller ersättning för högreståndens preteniösa sommarkryssande mellan släktens och vänners herrgårdar. Miljön inbjuder till kärlekshistorier, tillfälliga svärmerier och lätta förälskelser och, mest passande, långvariga vänskapsrelationer, vilket bekräftas i en egen litterär genre, brunslitteraturen, som för övrigt avråder från kraftstjälande erotik under vistelsen på kurorten.

Hur vänskap överflyglar kärlekstemat i en svit bröllopsdikter från 1760-talet är Louise Vinges ämne i en central uppsats i denna antologi. Bröllopet ständade mellan två kusiner Lagerlöf och gav upphov till stort firande och flera hyllningsdikter varav fem bevarats. En av dessa är mer inspirerad av diktarens vänskap till familjen än av tankar kring den äktenskapliga kärleken.

Seden att hylla brudparet med verser har lämnat spår i form av en skatt av bröllopsdikter, anonyma eller med kända författare. En tidsbunden syn på kärleken och äktenskapet avspeglar sig i denna bröllopspoesi. Valborg Lindgärde lyfter i sin artikel fram den kärlekssyn som det sena 1600-talets och tidiga 1700-talets stora tillfällighetsdiktare Sophia Elisabet Brenner spridit i sina verk. Brenner undviker de i bröllopsdikterna annars vanliga frivola ordlekarna och skabrösa anspelingarna, men 1600-talets krigiska kärleksmetaforer förekommer. Brenner tematiserar förhållandet mellan förnuft, kärlek och frihet och i en bröllopsdikt drar hon slutsatsen att kärlek och frihet är två förenliga ting. I denna uppsats förekommer många ”som-definitioner” av kärlek: kärlek som plåga, som förödande kraft, som förtärande eld, som älskogs tyranni, som ömsesidig känsla, osv. vilket illustrerar svårigheten att exakt säga vad kärlek egentligen är (jfr Roland Barthes, kärlekens mångfald har gränsöverskridandets form och kärleken undviker att låta sig kodifieras).

Sophia Elisabet Brenner uttrycker en innerlig moderskärlek till sina barn, en kärlek som fått 1700-talet som sitt födelsedatum. Hon skriver känsloladdade sorgedikter vid sina barns bortgång. En älskades död, sorg och smärta utlöser skaldinnan Hedvig Charlotta Nordenflychts vilja att dikta. Bernt Olsson behandlar denna kärleksyttring i sin litteraturhistoriska essä om ett starkt poetiskt sorgearbete. Nordenflycht lånar ord och formuleringar i den känsloladdade herdepoesin, men ger den en ny dimension genom att tala om ”gemenskapens fröjd och skilsmässans smärta”, ett förlorat paradiset genom den älskades död. I Nordenflychts diktning finns tårar, men inte med njutning och vällust, utan som del av ett sorgearbete.

Den konstvetenskapliga uppsatsen tar sin utgångspunkt i "Hönstavlan" (av J. Pasch och J.H. Scheffel), ett grupporträtt av hovfruntimret, som enligt författaren Anna Lena Lindberg skulle visa Carl Gustaf Tessins passionerade önskedrömmar att erövra hovdamernas härskarinna Lovisa Ulrika. En sensuell längtan således, långt från den sublimes kärleken, men föremålet var och förblev ouppnåeligt, förbjudet.

Den totalt utlämnande vänskapen och skrivandet som kommunikation och terapi behandlar Birgit Neumann i sin uppsats om diktarens förtroliga envägsdialog med Gud, naturen och med läsaren, en diktform som används som ett slags kamouflage för bekännelser om otillåten kärlek och farlig vänskap. Det religiösa språkets laddning ger ett legitimt utlopp för undertryckt sensualitet och vänskaplig hetta, för lidande och medlidande.

Vänskap blir komplex när den involverar en poet, en konstnär och en kung. I Hans Lunds artikel är Johan Tobias Sergel, Johan Henric Kellgren och Gustav III huvudaktörer och det stora temat är Kellgrens stora uppriktiga vänskap till Sergel samt hans beundran för kungen, en beundran som måste uttryckas med disciplin eftersom föremålet hörde till en högre sfär.

I den avslutande essän kommer äntligen det leende jag ibland längtat efter under läsningen av denna högst seriösa bok. Kärlek är också en lustiger lek; vänskap en munter relation. Men visst ska kärlek och vänskap tas just med det allvar som samtliga författare visat i sina artiklar, men det är befriande att Jakob Christensson kan tala både lärt och kvickt om vad egentligen kärlek och vänskap är. Han säger genast att det finns inte ett slutgiltigt svar på denna ständigt aktuella fråga. Hans bidrag bygger på en inledande kort forskningshistorisk genomgång och en intressant genomgång av 1700-talets encyklopediska beskrivningar av kärlek och på den förälskade vänskapens ordväxling mellan två män.

Kärlek och vänskap utsätts allt oftare för forskares självklara intresse. Etnologer har ägnat sig åt ceremonier, ritualer, seder och bruk som har med kärlek, äktenskap, familj och vänskap att göra (jfr Karl-Olov Arnstberg 1988 och Eva Lis Bjurman 1998). I boken *Ljuva möten och ömma samtal* bjuder en rad forskare från litteraturvetenskap, idé- och lärdoms historia, konstvetenskap och kulturvetenskap läsarna på ett sparsmakat urval personligt skrivna essäer om kärlek och vänskap, icke tyngda av noter, metodologiska, teoretiska eller forskningshistoriska resonemang. Den skenbara lättheten och de behagliga ämnena bedrar. Uppsatserna

är väl reflekterade och lärda. De inspirerar till vidare studier i kärlekens och vänskapens skiftande historiska och kulturella variationer, helt enligt författarnas önskan.

Angela Rundquist, Stockholm

Inger Lövkrona: *Annika Larsdotter barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*. Historiska Media, Lund 1999. 254 s. ISBN 91-88930-64-5.

Inger Lövkrona har skrivit en bok som jag tror att många forskare gärna skulle vilja skriva: att fördjupa sig i ett ämne som intresserar en på ett personligt plan, att göra en begränsad empirisk genomgång och att ge sig själv mycket utrymme i texten. Berättelsen om Annika Larsdotter barnamörderska är en mycket fascinerande och spännande läsning.

Boken är uppbyggd kring denna Annika Larsdotter, år 1765 anklagad för barnamord. Syftet med att studera barnamörderskor är dubbelt. Dels vill Lövkrona lyfta fram och synliggöra kvinnoöden som hittills varit okända, dels vill hon analysera skeendet i en genuskontext och därmed "bidraga till en feministisk teoretisk debatt om sambandet mellan kön, makt och sexualitet i det förmoderna samhället" (s. 22). Lövkrona använder således barnamörderskan både som mål och medel, och hon har i båda avseendena högt ställda ambitioner. Såväl empiriskt som teoretiskt är hennes anslag djärvt. Kring nyckelorden kön, makt och sexualitet vävs framställningen och analysen samman.

I centrum står alltså Annika Larsdotters levnadsöde. Utifrån rättegångsmaterial (i huvudsak häradsrätts rannsaking) rekonstruerar Lövkrona händelseförloppet så långt det går. Berättelsen är uppbyggd kring olika personers skildringar. Annika kommer naturligtvis till tals, liksom barnafadern Gunnar, som för övrigt var gift med Annikas syster. Även systemen själv och föräldrarna framförde sina berättelser, liksom en knapp handfull kvinnliga grannar. Eftersom brottet ansågs vara ytterst allvarligt var även kyrkans företrädare involverade. Sist men inte minst framkommer häradsrättsens syn i domslutet; med hänvisning till flera lagrum dömdes Annika "sig själv till välförtjänt straff och androm vanbördigom till skräck och varnagel [att] liv sitt mista, halshuggas och i båle brännas" (s. 71). Barnafadern dömdes till spöstraff och tvångsarbete för sedlighetsbrottet (enkelthor) och för att inte aktivt sökt hindra mordet. På ett